

Nederland en Nelson Mandela:

Hoe anti-apartheidscomités en maatschappelijke instellingen Mandela 'op de kaart' zetten

Solidair

Nederlandse kennismaking met Mandela

In de jaren vijftig van de vorige eeuw maakten maar weinig Nederlanders zich druk over de toestand in zuidelijk Afrika. Door een kleine groep werd, in het verlengde van eerdere acties, in 1960 het eerste permanente Nederlandse comité opgericht dat zich keerde tegen de Zuid-Afrikaanse apartheidspolitiek: het Comité Zuid-Afrika (CZA).

De man die samen met de destijds bekende dominee Buskes de stoot gaf tot de oprichting van dit comité, Karel Roskam, had een tijdje in Zuid-Afrika gewoond, om – nota bene met een studiebeurs van de Zuid-Afrikaanse regering - te werken aan zijn proefschrift over apartheid en discriminatie. Zo maakte hij daar in 1959 kennis met de binnenlandse protestbeweging tegen de apartheid en met de leiders van deze beweging. Een van hen: de in Nederland nog onbekende Nelson Mandela.

Mandela maakte in de jaren vijftig carrière in het Afrikaans Nationaal Congres (ANC), een al sinds 1912 bestaande zwarte verzetsbeweging. Op het moment dat Roskam de jonge advocaat Mandela in Zuid-Afrika meemaakte, stond deze als een van de velen terecht in het Hoogverraadsproces tegen een groep vooraanstaande apartheidstegenstanders. Zoals Roskam later heeft verteld (zie ook het interview in dit dossier), was het hem destijds al snel duidelijk dat Nelson Mandela een boeiende, indrukwekkende persoonlijkheid was, die wist wat hij waard was, die wist wat hij wilde.

Kerstkaart aan gevangenen leiders

Roskam heeft Nelson Mandela in die tijd nooit horen spreken; zoals zoveel apartheidstegenstanders was ook Mandela getroffen door een 'banning order'. Zijn organisatie, het ANC, werd in 1960 door de Zuid-Afrikaanse regering verboden. Noodgedwongen ging de ANC-leiding ondergronds. Nelson Mandela werd befaamd als 'de Zwarte Pimpernel': hij organiseerde een grote staking tegen het minderheidsbewind, hield ondanks het spreekverbod redevoeringen en gaf interviews, en wist daarbij steeds uit handen van de veiligheidspolitie te blijven - tot hij in 1962 werd gearresteerd, gevangengenomen en veroordeeld. De aanklacht: het organiseren van een staking, en het 'zonder paspoort verlaten van het land'.

Een klein jaar later werden ook vrijwel alle overige ANC-kopstukken opgepakt. Dat werd het begin van het 'Rivonia-proces'. Ook Mandela stond in dit proces opnieuw terecht, want inmiddels was de aanklacht uitgebreid. Bewijzen waren opgedoken dat Mandela een leidende rol had gespeeld in het organiseren van gewapend verzet tegen de apartheid.

In de archieven van het Comité Zuid-Afrika wordt correspondentie uit het begin van de jaren zestig bewaard die het comité voerde met de Engelse Anti-Apartheid Movement en het ANC-kantoor in Londen. Van het ANC in ballingschap ontving het CZA in oktober 1963 het verzoek om de internationale campagne voor de vrijlating van de politieke gevangenen in Zuid-Afrika te ondersteunen. Het ANC noemde daarbij met name Walter Sisulu, de leider van de ondergrondse beweging op het moment van de arrestaties in Rivonia, "en Nelson Mandela, Sisulu's voorganger als ondergronds leider". Mandela, die in zijn eerdere proces al was veroordeeld tot vijf jaar, riskeerde nu in het Rivonia-proces de doodstraf.

Het Comité Zuid-Afrika in actie

Eerder al, in februari 1963, had het CZA (in de woorden van Roskam zelf "een verzameling keurige dames en heren") de Nederlandse regering in een telegram gevraagd een protest te laten horen tegen de behandeling van Winnie Mandela, de echtgenote van de gevangene ANC-leider. Zij was niet gearresteerd, maar werd wel sterk in haar bewegingsvrijheid belemmerd. De Nederlandse regering voelde er niets voor: zij wilde zich niet bemoeien met "interne aangelegenheden van een andere mogendheid". Dit soort acties werden meestal ondernomen samen met het Studentencomité Zuid-Afrika (Stucoza), al jaren nauw verbonden met het CZA.

In datzelfde jaar, op 1 mei 1963, was in Zuid-Afrika verscherpte 'anti-sabotagewetgeving' aangenomen. De politie kreeg de mogelijkheid iemand zonder aanklacht steeds opnieuw 90 dagen in eenzame opsluiting te houden. Tot op de Nederlandse voorpagina's was duidelijk waarom deze wet er juist nu werd door gejaagd: de leider van het met het ANC rivaliserende verboden Pan-Afrikanistisch Congres (PAC), Robert Sobukwe, zou begin mei 1963 vrijkomen na drie jaar gevangenschap op Robbeneiland. Op grond van de nieuwe wet kon hij ogenblikkelijk weer worden vastgezet. "Robert Sobokwe niet vrij - Reacties negers gevreesd", kopte Het Parool op 2 mei 1963.

Met Nelson Mandela, die nog maar een half jaar had uitgezeten van zijn straf van vijf jaar, had dit allemaal niets te maken; hij werd in de Nederlandse kranten ook niet genoemd. De comités CZA en Stucoza kwamen tegen de nieuwe apartheidswet in het geweer. Een delegatie trok naar de Zuid-Afrikaanse ambassade in Den Haag en mocht daar aan de achterdeur een protest afgeven, dat mede ondertekend was door een flink aantal Nederlandse studenten- en jongerenorganisaties (Trouw: "Bij het verlaten van de tuin zeids. Buskes: 'Ik ben nog nooit zo gauw naar Zuid-Afrika heen en terug geweest als nu.") Er is een foto van gemaakt, die wel wordt gepresenteerd als weergave van 'de eerste actie van het CZA tegen de veroordeling van Mandela' - maar dat klopt dus niet.

Protestdelegatie CZA, studenten en jongeren bij de Zuid-Afrikaanse ambassade in Den Haag, 2 mei 1963. Geheel links CZA-lid Ed van Thijn met naast hem Stucoza-voorzitter Chris van Draanen en Hanke van den Boogerd, ook van Stucoza. 5e v.l. de CZA-voorzitter, PvdA-kamerlid Joop Voogd. Op de rug gezien CZA-oprichter dominee Buskes. Karel Roskam was inmiddels verhuisd naar Nigeria

Opstelwedstrijd

De Zuid-Afrikaanse regering probeerde op haar beurt de publieke opinie in Nederland te bewerken. Een actie die CZA en Stucoza begin 1963 in het verkeerde keelgat schoot was een opstelwedstrijd, uitgeschreven onder Nederlandse scholieren. Er viel een prijs te winnen met opstellen over onderwerpen als: 'Zuid-Afrika als land van emigratie' of 'Indrukken van een film over Zuid-Afrika'.

De comités stuurden een open brief aan de Nederlandse leraren, met de vraag hun leerlingen af te raden aan dit Zuid-Afrikaanse project mee te doen. Of anders een paar onderwerpen toe te voegen - wat te denken van: 'De moordpartij te Sharpeville', of 'De gevangenisstraf en het huisarrest van het gezin van de vrijheidsstrijder Mandela'...

Actie rond Rivonia-proces

Eind 1963 kwam het CZA naar aanleiding van de eerdere verzoeken van de kant van het ANC in beweging. Een aantal vooraanstaande Nederlanders, hiertoe uitgenodigd door een comité van aanbeveling met CZA-voorzitter Buskes als secretaris en oud-premier W. Drees als voorzitter, deed een schriftelijk beroep op de Zuid-Afrikaanse regering. Een grotere groep academici, kunstenaars en anderen werd vervolgens in januari 1964 gevraagd hun handtekening te zetten tegen de apartheidswetgeving en vóór vrijheid voor Sisulu, Mandela en de andere gevangenen.

Niet iedereen reageerde even enthousiast. "*Gelukkig is Zuid Afrika nog geen tweede Congo*", verwoordde een van de aangeschrevenen zijn, destijds niet ongewone, angstgevoelens. Kijk eens naar het geweld in het net onafhankelijk geworden voormalig Belgisch Congo, en je ziet wat ervan komt als je Afrikanen de vrije hand geeft, zo was de redenering.

CZA, Stucoza en de Algemene Studentenvereniging Amsterdam (ASVA) belegden begin 1964 een openbare protestvergadering tegen het Rivonia-proces waar onder andere de advocaat Harold Wolpe sprak, een Rivonia-beklaagde die uit de gevangenis was ontsnapt. De 'World Campaign for the Release of South African Political Prisoners' stuurde in april 1964, vlak voor het dreigende doodvonnis in het proces, enige pleitbezorgers naar

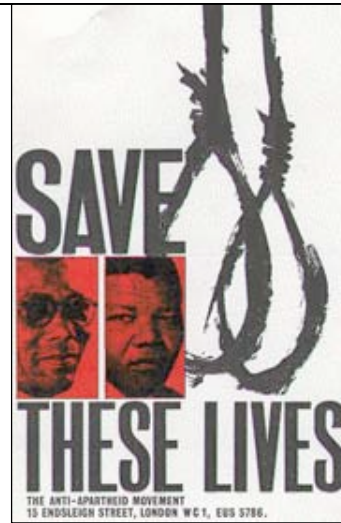
Nederland. Het CZA arrangeerde gesprekken met onder andere vakcentrales, kerken en politieke partijen - die het destijds niet allemaal de moeite waard vonden de Zuid-Afrikanen te ontvangen.

Nelson Mandela, een van de grote leiders van het Afrikaanse volk, zei in 1962 toen hij voor de rechtbank terecht stond inzake zijn anti-apartheidsactiviteiten: Men kan niet van mensen verlangen dat zij niets doen, niets zeggen, niet ageren tegen ongerechtigheid, niet protesteren tegen onderdrukking en niet streven naar een plaats in een rechtvaardige samenleving.

Advocaat en ANC-lid Harold Wolpe op de openbare protestvergadering in Amsterdam, 6 februari 1964

Rust bij de ambassade

Op 12 juni 1964 viel het vonnis in het Rivonia-proces: Nelson Mandela en vrijwel al zijn medebeklaagden kregen levenslang. Toen dat in Nederland bekend werd, bleef het niet langer bij keurige protestdelegaties, vergaderingen en telegrammen. Zo werd 's avonds door jongeren gedemonstreerd bij het gebouw van de Holland-Afrika Lijn, een scheepvaartbedrijf op het Spui in Amsterdam. Zij voerden leuzen als 'Vrijheid voor Mandela' en deelden, zoals de communistische krant De Waarheid de volgende dag meldde, in de winkelstraten in de omgeving "*manifestjes*" uit.

Briefkaart campagne voor de vrijlating van politieke gevangenen in Zuid-Afrika, met portretten van Rivonia-beklaagden Sisulu en Mandela, mei 1964 (archief CZA)

De nacht daarop zag de hulpconciërge van de Holland-Afrika Lijn om half drie een paar jongens van een jaar of zeventien wegrennen, die de etalage hadden "*beklad met anti-Verwoerd-leuzen. (...) Op het trottoir de naam van de negerleider Mandela.*" (Het Parool, 13 juni).

In die jaren, zo valt onder andere nog terug te zien in het Amsterdamse politiearchief, werden zulke actievoerders vooral gezocht in kringen van communistische jongeren. Het CZA was zo breed mogelijk samengesteld, en zei te bestaan uit vertegenwoordigers van 'de belangrijkste democratische politieke groeperingen en geestelijke stromingen'. Maar in het toenmalige spraakgebruik van de verzuiling hoorden communisten daar niet bij. De Communistische Partij Nederland werd wel, net als alle andere partijen, een week na de uitspraak uitgenodigd aanwezig te zijn bij het aanbieden van een protest aan de Zuid-Afrikaanse ambassade.

Onder hun protestbrief hadden CZA en Stucoza dit keer de handtekeningen verzameld van 28 organisaties van vooral jongeren en studenten met in totaal enkele honderdduizenden leden. In de brief werd de ambassade gevraagd haar invloed aan te wenden opdat de Rivonia-vonnissen "*niet worden ten uitvoer gelegd*". Maar ambassadeur Mr. H.A. Rust hield

zich op 19 juni ziek; de deur werd letterlijk en figuurlijk voor de neus van de protesteerders dichtgegooid. De Volkskrant: "De delegatie heeft het adres toen maar in de brievenbus gedeponneerd".

Indrukwekkende woorden

In de vroege jaren zestig was het nog heel goed mogelijk over Zuid-Afrika te praten en zonder daar ook maar één keer de naam Mandela bij te laten vallen. In 1964 kwam in ons land de vertaling uit van de autobiografie van de op dat moment nog veel bekendere 'gebande' voorzitter van het ANC, Nobelprijswinnaar Chief Albert Luthuli.

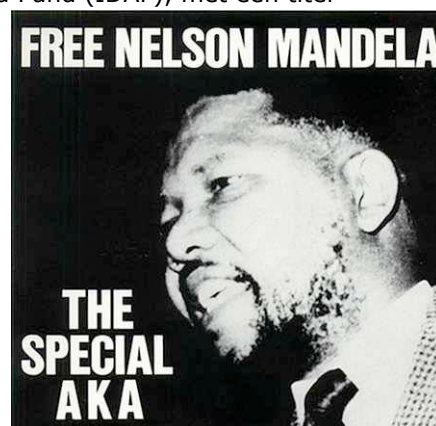
We komen er de namen in tegen van Oliver Tambo, Walter Sisulu en andere bekende ANC-leiders, maar in de tekst en in de actuele toelichtingen van vertaalster (en voormalig CZA-lid) Margrit de Sablonière ontbreekt elke verwijzing naar Nelson Mandela of naar het proces tegen de 'Zwarte Pimpernel'.

Chief Albert Luthuli

In de veruit belangrijkste Nederlandse anti-apartheidspublicatie uit de jaren zestig, de pocket 'Apartheid. Feiten en commentaren' van de actie 'Een ton d'r op' (1966), kreeg Mandela al wel bijna evenveel aandacht als Luthuli. Uitgebreid werden de, later zo beroemd geworden, indrukwekkende slotwoorden aangehaald die Mandela in het Rivonia-proces had uitgesproken. Het boekje ontleende citaten uit Mandela's verdedigingsrede aan het weekblad De Groene Amsterdammer, dat in 1964 Mandela's woorden had afgedrukt al vóór het vonnis was uitgesproken.

Door CZA en Defence and Aid Fund Nederland werd in ons land een uitgave uit 1964 over Mandela verspreid van het International Defence and Aid Fund (IDAF), met een titel ontleend aan Mandela's procesrede: 'I am prepared to die'. Die rede, in het Nederlands voorgelezen, werd in 1971 door een dat jaar opgerichte Stichting International South African Refugee Aid in Capelle aan de IJssel uitgebracht op grammofonplaat; op de achterkant klonken Zuid-Afrikaanse vrijheidsliederen. Bij de plaat kregen de kopers 'een gratis boekje met nadere informatie over Nelson Mandela en over de strijd in Zuid-Afrika'.

Single " Nelson Mandela" van The Special AKA door Elvis Costello met zanger Stan Campbell en organist Jerry Dammers (1984)

Mandela en alle andere gevangenen vrij!

Het 'keurige' CZA zou eind 1971 plaatsmaken voor de radicalere Anti-Apartheids Beweging Nederland (AABN). Tot het eind toe bleef het lot van Nelson Mandela en zijn vrouw Winnie het comité ter harte gaan. Toen Winnie Mandela samen met 21 anderen opnieuw werd gearresteerd, direct nadat een Zuid-Afrikaanse rechtbank hen had vrijgesproken, zond het

CZA een protestbrief naar de Zuid-Afrikaanse regering.
"Dit protest is in een aantal kranten gepubliceerd", meldde het CZA in een van zijn laatste activiteitenoverzichten.

In 1974, tien jaar na Rivonia, blies de Engelse anti-apartheidsbeweging de 'World Campaign for the Release of South African Political Prisoners' nieuw leven in, nu onder de naam: 'Free Nelson Mandela and All Political Prisoners in Southern Africa'. In Nederland liet vooral de AABN zich hierdoor vanaf midden jaren zeventig aansporen om actief te worden op het gebied van de politieke gevangenen. Er kwamen nieuwe namen bij, want er volgden steeds nieuwe processen en (dood)vonnissen; maar bij alle acties in Nederland bleef óók de naam Mandela telkens klinken.

Picketline voor vrijlating Bram Fischer bij Zuid-Afrikaanse ambassade Den Haag, 7 februari 1975. Fischer was Mandela's advocaat geweest en stond nu zelf terecht.

Bij demonstraties en picketlines stond Mandela's naam bovenaan de lijst van gevangenen, en steeds werd zijn portret megedragen. Op een grote manifestatie in 1976 - een van de sprekers was de ANC-president, Mandela's oude strijdmakker en collega-advocaat Oliver Tambo - hingen overal in de Amsterdamse Koopmansbeurs grote portretten van bekende gevangenen; Mandela's portret had een ereplaats naast het podium. In brochures bleef zijn indrukwekkende procesrede aangehaald worden.

Manifestatie 'Vrijheid voor alle politieke gevangenen in Zuid-Afrika', Koopmansbeurs Amsterdam sept. 1975

Soweto: Zuid-Afrika in the picture

Maar de beweging tegen de apartheid kwam pas goed op stoom na het bloedbad in Soweto. In die stad sloeg de apartheidspolitie op 16 juni 1976 een protestbetoging tegen de verplichte invoering van het Afrikaans in het onderwijs neer. De krant De Waarheid haalde twee dagen later Winnie Mandela aan, "*bekend strijdster tegen de apartheid en echtgenote*

Solidariteitsdemonstratie met opstand in Soweto, 1976, Amsterdam
Foto: Hans vd Boogaard

van de op Robbeneiland gevangen zittende Nelson Mandela"; mevrouw Mandela zei dat de taalkwestie alleen een aanleiding was, want in feite ging het om "een opstand van de gehele bevolking tegen de apartheidspolitiek van het Vorsterbewind."

Het Angola-comité verbreedde zijn werkterrein en doopte zich eind 1976 om tot Komitee Zuidelijk Afrika (KZA). Samen met BOA en Kairos startte het een nieuw maandblad, 'Amandla'.

Vaak, zo konden Nederlanders een paar jaar later lezen in een boekje uit de Actuele Onderwerpen-serie over Mandela, werd tijdens de opstand in Soweto de naam van Nelson

Picketline tijdens aanbieden handtekeningen voor vrijlating 'Pretoria 12', Den Haag 1978
Foto: Bert Zijlma

Mandela geroepen en op de muren geschreven. Veertien jaar zat hij toen al gevangen. Het ANC was bij de Soweto-opstand als organisatie niet direct betrokken, maar de meeste van de vele duizenden jongeren die het land uit vluchtten, kwamen wel bij datzelfde ANC in ballingschap terecht.

Mandela zestig jaar

In juli 1978 werd Nelson Mandela op Robbeneiland zestig jaar. Ook in Nederland werd dit aangegrepen om aandacht te vragen voor de apartheid in Zuid-Afrika. De VARA-tv zond een programma van twintig minuten uit over Mandela, in het kader van, zoals de kijkers werd verteld, een felicitatie-actie van 'de anti-apartheidsbeweging, het ANC en Amnesty International'. Het publiek werd gevraagd Nelson of Winnie Mandela een kaart te sturen. De belangrijkste initiatiefnemers van de hernieuwde internationale actie waren het Centrum tegen de Apartheid van de Verenigde Naties en de Britse anti-apartheidsbeweging.

Eveneens in Engeland bracht het International Defence and Aid Fund (IDAF) een brochure uit ter gelegenheid van Mandela's zestigste verjaardag: 'The Struggle is My Life', met onder andere weer zijn complete procesrede. De anti-apartheidsorganisaties verspreidden deze ook in Nederland. De eerdere IDAF-brochure 'I am prepared to die' zou later door DAF

Nederland en de Werkgroep Kairos vertaald worden uitgebracht onder de titel 'Voor een vrij en democratisch Zuid-Afrika. Nelson Mandela voor zijn rechters (1964)'.

Maar evengoed kon het in die dagen nog steeds gebeuren dat de naam Mandela *niet* genoemd werd. Zoals in een 'Apartheidsquiz', een bewerking uit 1978 van een andere IDAF-uitgave door de Boycot Outspan Aktie (BOA) en Novib. In 55 pagina's met 75 vragen en evenveel hecht doortimmerde antwoorden kwamen wél de namen voorbij van PAC-leider Sobukwe en nog een paar politieke gevangenen en 'gebande' personen, zoals ds. Beyers Naudé, maar nergens die van Mandela.

Omslag brochure AABN 'Mandela, Mbeki, Mahlangu... Gevangenen van de apartheid vrij!' Herdruk uit 1978 van AABN-brochure 'Gevangenen van de apartheid'. In de titel verschenen nu ook namen: Robbeneilander Govan Mbeki had een Amsterdams eredoctoraat gekregen, voor Solomon Mahlangu dreigde de doodstraf, en Nelson Mandela ...was gewoon de belangrijkste apartheidsgevangene

Door Rob Schröder en Lies Ros voor de AABN ontworpen affiche ter gelegenheid van Mandela's 60e verjaardag. Ros: 'De foto is van Eli Weinberg, die van de strijd bare jongeren van Joost Guntenaar en de tralies zijn die van Het Bolshuis op de Rozengracht, onze toenmalige werkruimte. Een lekker ouderwetse fotomontage.' Schröder en Ros waren van het Amsterdamse collectief Wild Plakken, twintig jaar lang misschien wel de productiefste anti-apartheidsontwerpers

Nieuwe impuls uit Zuid-Afrika

Aandacht voor de apartheid zónder Mandela: na 1980 kon dat nauwelijks meer voorkomen. Zoals er in Zuid-Afrika zelf ook in 1962 al een Free Mandela Committee had bestaan, startte in dat land op 9 maart 1980 een nieuwe campagne voor Mandela's vrijlating. De zwarte krant Sunday Post begon op die dag met een handtekeningenactie.

Het apartheidsbewind had gedacht van een gevaarlijke lastpost bevrijd te zijn door Mandela op het afgelegen Robbeneiland op te sluiten. Aanvankelijk leek het ook alsof de wereld hem zou vergeten, maar bij de actie van de Sunday Post werd duidelijk dat Mandela in elk geval in eigen land niet vergeten was. De handtekeningen en steunbetuigingen van velerlei organisaties stroomden binnen.

De internationale beweging tegen de apartheid zou hier snel op inspelen, maar aanvankelijk was de hele campagne een binnenlandse Zuid-Afrikaanse aangelegenheid. Tekenend is

bijvoorbeeld de grote olieboycotconferentie waarvoor het ANC, de VN, anti-apartheidsorganisaties en anderen in maart 1980 in Nederland bijeenkwamen, een week na het startsein van de Sunday Post. In vele speeches werden de ontwikkelingen in Zuid-Afrika belicht, maar in geen ervan werd gerept over de toch opmerkelijke campagne voor Nelson Mandela die in dat land zojuist was begonnen.

Verreweg het grootste deel van ons volk beschouwt Nelson Mandela nog steeds als leider nummer één van ons volk ... Mandela beschikt over een voor dit land ongekende aanhang

Uit redactionele oproep tot ondersteuning petitie voor vrijlating Mandela, Sunday Post, 9 maart 1980. De krant kreeg vanwege het initiëren van de actie een verschijningsverbod

Wij hebben Nelson Mandela nodig, want hij zal bijna zeker onze eerste zwarte premier zijn

Een in het licht van de latere geschiedenis bescheiden voorspelling van Desmond Tutu, in 1980 in Nederland aangehaald in AABN-aktiekrant 'Het volk zal regeren'. Bisschop Tutu steunde de Sunday Post-actie

Desmond Tutu
Foto: Jan Stegeman (1984)

56.000 handtekeningen

Maar ook buiten Zuid-Afrika zou het niet lang meer duren, of Mandela groeide uit tot een van de speerpunten in de anti-apartheids campagne. Dat gold in andere landen, en het gold in Nederland. Zoiets gebeurde nooit zomaar, maar altijd mede in overleg met het ANC in ballingschap. Toch was het geen eenrichtingsverkeer. Juist onder invloed van alle campagnes begon de ANC-leiding sinds 1978 pas op te schuiven. Eerst praatte het over "*Mandela en andere politieke gevangenen*", maar geleidelijk aan ging het ANC een campagne bepleiten voor Mandela alléén. In augustus 1982 kwam Oliver Tambo met een eerste openbare oproep aan de internationale gemeenschap: er moest vaart gezet achter de 'Free Mandela Campaign'.

De allereerste actie in Nederland naar aanleiding van de Sunday Post-campagne was nog bedoeld voor "*James Mangu en Nelson Mandela*" (soms nog gevolgd door: "*en alle politieke gevangenen*"). Die actie vond plaats in juni 1980; de AABN wendde zich samen met dertien jongerenorganisaties met een petitie tot minister Van der Klaauw van Buitenlandse Zaken.

Maar na de zomervakantie van 1980 startte de AABN in samenwerking met Kairos een nu geheel op Mandela gerichte handtekeningenactie. Een brede campagne met 'zwijgmarsen', een Landelijk Aktieweekend, een Mandela-tentoonstelling in Bunnik en nog veel meer.

Handtekeningen werden verzameld in wereldwinkels, op de CDA-partijraad, op markten enzovoort. Binnen een paar maanden onderschreven 45 organisaties, waaronder alle progressieve partijen plus het CDA, de vakcentrales FNV en CNV, kerken, de Raad van Kerken, jongerenorganisaties en solidariteitscomités de campagne. Meer dan 56.000 Nederlanders zetten hun handtekening.

Handtekeningen ophalen op de Dam in Amsterdam, najaar 1980. Het portret van Mandela deed bij de AABN al dienst sinds 1976 (foto: José Melo)

Cassettebandje in het kader van de actie 'NELSON MANDELA VRIJ' uit 1980 van de AABN, met fragmenten van Mandela's procesrede en een uit Robbeneiland gesmokkelde oproep van Mandela uit juni 1980, gelezen door Henk van Ulsen, en verder Zuid-Afrikaanse vrijheidsliederen

Aansprekend campagnedoel

De Werkgroep Kairos, Christenen tegen apartheid, die ook zeer actief was in de olie- en Shell-boycotcampagne, was een van de organisatoren van de handtekeningenactie. Dat de actie van de Sunday Post werd ondersteund door de Zuid-Afrikaanse Raad van Kerken was allicht van belang voor de Kairos-achterban. Hoe dan ook meldde Kairos in zijn jaaroverzicht over 1980 dat *"akties en publikaties gericht op zo konkrete problemen als politieke gevangenen ('Mandela vrij!') een groot deel van onze doelgroep eerder zullen aanspreken dan de strijd tegen de machten in onze eigen maatschappij (zoals de oliemaatschappijen)"*.

Maar zo gewoon was het destijds nog niet voor CDA-prominenten om hun handtekening te zetten onder een Zuid-Afrika-petitie. Mandela was ook nog lang niet de allemansvriend die hij later werd. En of je vóór Mandela was of niet voor Mandela, ook dat werd pas later een ijkpunt. Een kritisch lid keek in 1986 in het blad van Kerk en Vrede terug op de houding van de eigen organisatie tegenover de omstreden Zoeloe-leider Buthelezi: veel te lang was die veel te welwillend bekeken. Dat had toch zeker na 1980 afgelopen moeten zijn, toen Buthelezi immers door de mand was gevallen – door te weigeren de 'Free Mandela Campaign' te ondersteunen!

Ruim 56.000 handtekeningen werden op 26 november 1980 in de Tweede Kamer (in aanwezigheid van ANC-leider Tambo) en op het Ministerie van Buitenlandse Zaken overhandigd. Midden Ted Strop-von Meijenfeldt van Kairos, links van haar Conny Braam van de AABN en met de stapel AABN-vrijwilliger Peter Vroonhof.

V.l.n.r. Zukile Nomvete (ANC) en Hetty Baartman, Robert Dorsman en Gerrit Schellingerhout (Kairos). Tambo pleitte een dag later op een persconferentie krachtig voor een olieboycot: *"Zo'n olieboycot door Nederland is het belangrijkste doel waarvoor ik hier gekomen ben."*

Vroege jaren tachtig

Met dit alles bleef het in Nederland voorlopig toch bij die ene grote actie van 1980. In 1981 stond in een gezamenlijk programma met een 'pakket van 32 concrete voorstellen voor een nieuw Nederlands Zuidelijk Afrika-beleid' van de vier belangrijkste anti-apartheidsorganisaties, KZA, Kairos, AABN en BOA, als punt 21: *"Nederland zet zich actief in voor de vrijlating van alle politieke gevangenen in Zuid-Afrika en Namibië"* - in elf dichtbedrukte stencilvelletjes was dit het enige wat ook maar vaag in de buurt kwam van de eis 'Mandela moet vrij!'.

In 1982 riep het VN-kantoor in Brussel de hulp in van Kairos bij de VN-campagne rond Mandela. De VN wilde zoveel mogelijk prominenten de vraag om zijn vrijlating laten ondertekenen. *"Gezien de korte periode waarbinnen deze actie afgerond moet worden (half december) wordt besloten geen medewerking te verlenen"*, noteerde het Kairosbestuur eind oktober.

Wel werkte de Kairos-mensenrechtengroep al in 1982 aan een boekje over Mandela, dat in 1984 zou uitkomen. In 1983 werd Kairos actief rond de 65e verjaardag van Mandela. Deze was inmiddels overgebracht van Robbeneiland naar *"de gevangenis van Pollsmoor, waar volgens ontvangen berichten zijn situatie onhoudbaar zou zijn"*, aldus het Kairos-jaarverslag. Verzoeken werden gericht aan het Europees parlement en de Europese ministerraad *"om ten gunste van Mandela en zijn medegevangenen tussenbeide te komen. Aan burgemeester Van T[h]ijn van Amsterdam werd gevraagd eveneens te protesteren, aan welk verzoek hij door een ingezonden brief in NRC/Handelsblad gevolg gaf."*

Gisteren ... vierde een bijzonder mens zijn 65ste verjaardag ... In Nederland kunnen wij het woord Apartheid, het woord Robbeneiland zonder accent uitspreken. De universiteit van Amsterdam verleende Govan Mbeki ... een ere-doctoraat. Het Pretorius-plein werd in Amsterdam vernoemd tot Steve Biko-plein. Talloze Amsterdammers geven elke keer weer blijk van hun betrokkenheid met de strijd tegen het regime van Zuid-Afrika. Al met al dus redenen genoeg om als burgemeester van de hoofdstad van Nederland middels deze brief tegen de Zuidafrikaanse regering te zeggen: laat de nog levende veroordeelden van het A.N.C. vrij, laat Nelson Mandela in zijn 66ste levensjaar, na 21 jaar gevangenis, weer een vrij mens worden!

Ingezonden brief Ed van Thijn in NRC Handelsblad, 19 juli 1983. Lang vóór zijn burgemeesterschap was Van Thijn al lid van het Comité Zuid-Afrika, als burgemeester zou hij Mandela in 1990 in Amsterdam verwelkomen

Optreden Amandla in het tropenmuseum, tijdens AABN-hoorzitting over Zuid-Afrika's agressie jegens de volkeren van zuidelijk Afrika, december 1983 (foto: Inge Goijaerts)

Ontsnappingsplan in Nederland

De Anti Apartheidskrant van de AABN meldde in 1993 dat documenten over een vermetel plan om Mandela van Robbeneiland te bevrijden, twaalf jaar in een Nederlandse kluis hadden gelegen. Op oudejaarsavond 1981 zou een heli-copter Mandela oppikken en naar een buitenlandse vertegenwoordiging in Kaapstad brengen, een paar kilometer verderop, waar hij politiek asiel zou vragen.

Omdat de ANC-inlichtingendienst vermoedde dat Pretoria er lucht van had gekregen, werd de actie afgeblazen. AABN-voorzitster Conny Braam smokkelde de papieren mee uit het toenmalige ANC-hoofdkwartier in Lusaka (Zambia). In 1993 zijn ze aan het Mayibuye Centre in Kaapstad geschonken en daar tentoongesteld.

Zelf was Braam van 1986 tot 1990 in het diepste geheim betrokken bij de ANC-operatie om leiders uit ballingschap in vermomming in Zuid-Afrika terug te brengen. Via het beveiligde communicatienetwerk dat voor deze 'Operatie Vula' werd opgezet kreeg zelfs Mandela in die tijd in de gevangenis informatie binnen.

Montage uit:
The Star Johannesburg,
Mei 1993

Mandela steeds bekender

Midden jaren tachtig kwam de apartheid in Nederland pas goed terug in de schijnwerpers. Dat kwam opnieuw vooral door de ontwikkelingen in Zuid-Afrika zelf in die dagen. De binnenlandse beweging tegen de apartheid groeide en de repressie door het minderheidsbewind nam toe. Het optreden van politie en leger wekte wereldwijd afschuw.

Ook in Nederland nam de anti-apartheids campagne een hoge vlucht, en daarbinnen speelde Nelson Mandela een groeiende rol. De verschillende anti-apartheids groepen zorgden ervoor dat een steeds groter publiek de naam Mandela leerde kennen.

Protest bij Britse ambassade in Den Haag tegen bezoek Botha aan Engeland, mei 1984. Niet met het apartheidsbewind moest worden gepraat, maar met Mandela!
Foto: Jan Stegeman

Zo verscheen in 1984 het al eerder genoemde, voor een breed publiek bestemde boekje over Mandela in de Actuele Onderwerpen-reeks, geschreven door een Kairos-medewerker. Omroepmedewerkers, onder wie VARA-commentator en een kwart eeuw daarvoor gangmaker van het Comité Zuid-Afrika Karel Roskam, steunden de ANC-zender Radio Freedom, en mede in dat kader werd in samenwerking met de AABN begin 1985 een radioportret van Nelson Mandela uitgezonden en op cassette verspreid.

Het Komitee Zuidelijk Afrika[N1] bracht in het kader van de boycot van de Zuid-Afrikaanse Krugerrand een door Lucebert ontworpen 'Mandela-penning' uit. KZA'er Gert de Boer overhandigde de eerste op 21 oktober 1984 aan Sindiso Mfeyane (ANC, Lusaka)
Foto: Jan Stegeman

[Mandela's] optreden [in de rechtbank] kan slechts vergeleken worden met dat van Georgi Dimitroff tegen Goering in het Rijksdagbrandproces.

Vooraf in AABN-kring bleven de verwijzingen naar de Tweede Wereldoorlog populair (Mandela: 'Ik zal terugkeren', Zuidelijk Afrika Nieuws juni 1986)

Mandela 70: hoogtepunt

Het ANC, de VN en andere internationale lichamen, de solidariteitsbeweging wereldwijd én in Nederland (de laatste breed opgevat: van anti-apartheidsgroepen, politici, partijen, vakbonden, kerken en anderen tot en met sympathiserende journalisten), dit hele samenstel werkte in de loop van de jaren tachtig aan een grotere bekendheid van de strijd tegen de apartheid, en al deze inspanningen begonnen succes af te werpen.

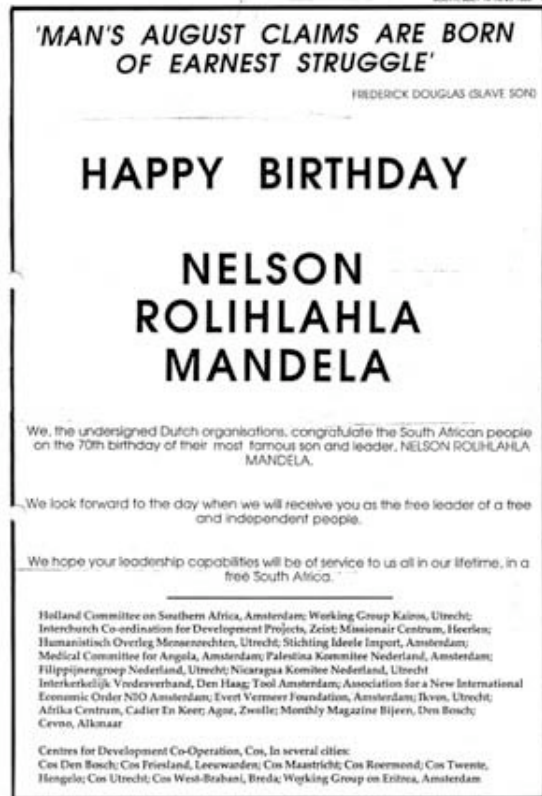

Het hoogtepunt in Nederland kwam op 11 juni 1988, toen 50.000 mensen in Amsterdam tegen de apartheid demonstreerden, op dezelfde dag dat in Londen Nelson Mandela's zeventigste verjaardag werd gevierd met een door meer dan een miljard tv-kijkers gevolgd 'Free Mandela'-popconcert.

Op affiches, stickers en flyers voor de Nationale Anti-Apartheidsmanifestatie van het Breed Overleg Tegen Apartheid figureerde Nelson Mandela's portret prominent. Zijn naam stond er niet eens meer bij, want inmiddels kende iedereen Mandela, en wist iedereen hoe hij eruitzag.

Lofdichten

Iedereen kende Mandela, en iedereen bewonderde hem. Voor de activisten was het wel even wennen... Met gemengde gevoelens, zo zou het blad van de AABN jaren later schrijven, keek 'de beweging' naar wat zijzelf losmaakte. Maar liefst 150.000 mensen reageerden in 1988 op een oproep om de jarige Mandela een groet te sturen. *"Wekenlang lag het kantoor bezaaid met lofdichten en boodschappen van keurige families uit de provincie, bewoners van bejaardenhuizen, christelijke zondagscholen en kadetten aan de politie-opleiding. De actie toonde aan hoezeer de anti-apartheid zich had uitgezaaid over werkelijk alle sectoren van de samenleving"*.

Het Nederlandse Breed Overleg Tegen Apartheid (BOTA) feliciteert Mandela in een advertentie in de New Nation, Zuid-Afrika, 14 juli 1988

Maar *"de actie toonde dus evenzeer een achterban van keurige, niet zelden christelijk bevlogen mensen, die hemelsbreed verschilden van het clubje aanstichters, dat in de actie toch vooral een mogelijkheid zag om de apartheidspropaganda een nieuwe hak te zetten."*

Ook internationaal maakte het Nederlandse gebaar genoeg indruk om een plaats te krijgen in een bekende biografie van Mandela ('Higher than Hope', geschreven door Fatima Meer). In een Zuid-Afrikaanse krant, New Nation, werd zelfs een getal genoemd van 170.000 brieven en kaarten uit Nederland. Hoeveel het er ook waren, met enige hulp heeft AABN-vrijwilligster Dineke Posthumus op 16 juli 1988 elf postzakken vol, zo'n 200 kilo, persoonlijk in Soweto afgeleverd bij Winnie Mandela.

Dineke Posthumus (rechts) brengt Winnie Mandela 150.000 felicitaties. Zie ook de bokshandschoenen waarmee Mike Tyson z'n wereldtitel veroverde: nog een cadeautje voor Nelson Mandela

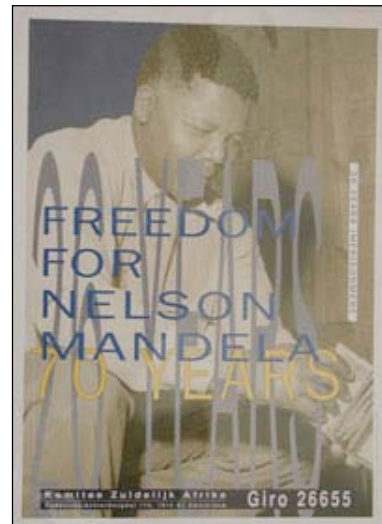
In Zuid-Afrika ontmoette Posthumus ook Mandela's advocaat Ayob, die haar een door Nelson Mandela zelf op Robbeneiland bestudeerd exemplaar liet zien van een Nederlands studieboek over letterkunde. Waarmee hij maar wilde zeggen, dat Mandela alle verjaarswensen zou kunnen lezen, ook als ze in het Nederlands waren geschreven!

Mandela zelf ontmoet

Bij diezelfde 70ste verjaardag van Mandela togen de Nederlandse anti-apartheidsbladen naar de ANC-vertegenwoordiger in Nederland om hem uit te horen over zijn persoonlijke herinneringen aan de jarige. Hier was iemand die Mandela van nabij had meegemaakt!

Kumar Sanjay had Nelson Mandela in 1962 voor het eerst ontmoet, op een ondergrondse bijeenkomst in Natal, zo vertelde hij aan Amandla, het blad van KZA, Kairos en BOA. Mandela was toen net terug van zijn buitenlandse reis, waarop hij was ontvangen op de hoogste niveaus. *"Die ontmoeting was buitengewoon inspirerend en opwindend. Hij was een reus in de letterlijke betekenis van het woord ... Maar zeker ook in de figuurlijke betekenis was hij een reus, een leider van ons bevrijdingsleger en van de beweging."*

Maar twee dagen daarna had Sanjay de vette koppen gezien: 'De Zwarte Pimpernel van Afrika gearresteerd'. Een enorme schok: *"De ondergrondse raakte zijn leider kwijt op het moment dat we eigenlijk nog maar groentjes waren, amateurs in de gewapende strijd."* Later, op Robbeneiland, zou Sanjay Mandela opnieuw ontmoeten, toen beiden daar gevangen zaten.

'Freedom for Nelson Mandela 70 Years / 26 Years Imprisonment'
KZA-poster uit 1988

Mandela getekend

De AABN was eind 1987 in haar nopjes met een affiche, uitgebracht ter gelegenheid van de grote conferentie over Culture in Another South Africa (CASA). Daarop was een gedaanteverandering te zien van het soort waarop tekenaar Joost Veerkamp en fotograaf Marty Kuiken destijds het patent hadden ('Grimeren voor beginners'). In een serie in weekblad Vrij Nederland bouwden zij, om eens wat te noemen, in een paar plaatjes kardinaal Simonis om in ayatollah Khomeiny. De affiche veranderde president Botha nogal hardhandig in Mandela. AABN-activisten herinneren zich hoe, tot hun schrik, sommige ANC'ers die de CASA-conferentie in Amsterdam bijwoonden de prent minder konden waarderen - uiteindelijk werd *"our leader"* hier toch in direct verband gebracht met de gehate tegenstander...

Hoe Nelson Mandela eruitzag wist langzamerhand heel Nederland. Maar... was dat wel zo? Mandela zat al een kwart eeuw gevangen. Zijn portret mocht binnen Zuid-Afrika helemaal

niet getoond worden. Buiten Zuid-Afrika moest men het doen met de laatst bekende foto's; deze stamden uit de jaren zestig. Eind 1988 werd voor het eerst geprobeerd het achterhaalde beeld bij te stellen. In Vrij Nederland verscheen, door bemiddeling van AABN-voorzitster Conny Braam, een 'compositietekening' van Mandela. Deze was gebaseerd op de bekende oude foto's aangevuld met getuigenissen van mensen die de gevangene de laatste tijd hadden mogen bezoeken. Een half jaar later durfde de Zuid-Afrikaanse pers de wet te trotseren en publiceerde ook zij dit verboden 'Nederlandse' portret van de actuele Mandela.

De goede kant op: van apartheidspresident P.W. Botha naar ANC-kopstuk Nelson Mandela

Mandela en Botha

De grote anti-apartheidsorganisaties hielden met grote regelmaat fondsenwervingsacties onder de vaste donateurs en anderen. Het was de goede gewoonte daar telkens een motto voor te kiezen (in december 1987 zamelde het KZA nog geld in onder de leus: 'WINNIE MANDELA VRAAGT UW STEUN'). Midden 1989 werd geworven voor een 'CADEAU VOOR NELSON MANDELA'. Brieven werden verspreid onder de lezers van bladen als De Groene, het ledenblad van de PPR en het eigen KZA/Kairos/BOA-blad Amandla. Op 19 juli

konden KZA-vertegenwoordigers ANC-president Oliver Tambo een cheque overhandigen ter waarde van 250.000 gulden.

In diezelfde julimaand van 1989 publiceerde in Zuid-Afrika zelf het kritische Afrikaanstalige Vrye Weekblad een eigen tekening van Mandela - net een beetje anders dan het portret uit Vrij Nederland - en schreef daarbij: "*Só lyk die man op wie miljoene Suid-Afrikaners se hoop vir 'n nuwe, vreedsame toekoms rus. Die man wat saam met PW Botha tee gedrink het en toe teruggestuur is tronk toe.*"

**WINNIE MANDELA
VRAAGT UW STEUN.**

"De mensen in de zwarte woonoordn organiseren zich voor een nuuw, vrij Zuid-Afrika.
Voor hun werk is geld nodig."
Geef om Zuid-Afrika: giro 26655
t.n.v. Bevrijdingsfonds Komitee Zuidelijk Afrika, Amsterdam

Bij apartheidspresident 'PW' Botha op theevisite geweest, en dan weer de gevangenis in gestuurd... "Is this the face PW saw?" vroeg het weekblad South, een van de bladen die het 'Nederlandse' portret van Mandela afdruckte. Het was inmiddels geen geheim meer: na eerdere oriënterende bezoeken van minister van Justitie Coetsee aan Mandela in de Pollsmoor-gevangenis, werden de onderhandelingen inmiddels gevoerd op het allerhoogste niveau. Zuid-Afrika's 'gevangene nummer 1' onderhandelde over de voorwaarden waaronder hij wilde worden vrijgelaten. En hij deed dat met president P.W. Botha, in diens ambtswoning.

Welkom Mandela

Hoe Nelson Mandela er echt uitzag na 27 jaar verborgen te zijn geweest voor de buitenwereld: daar kwam de wereld niet lang daarna achter. Op 11 februari 1990 kwam hij, hand in hand met zijn vrouw Winnie, als vrij man de Victor Verster-gevangenis uit lopen. Overal waren welkomstcomités voor Nelson Mandela opgericht, zo ook in Nederland. De drie belangrijkste Nederlandse anti-apartheidsorganisaties bogen zich samen met het Nederlandse ANC-kantoor over de manier waarop Mandela, liefst spoedig, in Nederland zou worden ontvangen, en had een keur van bekende Nederlanders bereid gevonden in het Welkom Mandela Comité plaats te nemen.

Uit 'AABN-KZA informatie over de gezamenlijke acties', 3e jrg. Nr. 1, 1990

De eerste kans kreeg dat comité toen Mandela een maand na zijn vrijlating een tussenstop maakte op Schiphol. Het organiseerde een persconferentie, maar die moest worden afgeblazen: te vermoeiend voor de 71-jarige. Wel zorgde het comité voor een bloemetje, en konden regeringsambtenaren, de Zuid-Afrikaanse ambassadeur Nothnagel en KZA-voorman Sietse Bosgra met hem praten. Heel even was er tijd voor de toegestroomde persfotografen.

Samen 'live' getuige van Mandela's vrijlating op 11 februari 1990: de veteranen uit het eerste Comité Zuid-Afrika Stella Hilsum (mede-oprichtster in 1957) en Ed van Thijn (lid in de jaren zestig), met voorzitter Conny Braam en andere leden van de AABN in het AABN-kantoor op de Amsterdamse Lauriergracht (Foto: Jan Stegeman)

Ik heb veel mooie momenten in mijn leven achter de rug en daar horen deze zeker bij.

KZA-voorman Sietse Bosgra in Trouw, 13 maart 1990. Bosgra mocht even met Mandela praten toen deze, op weg naar Oliver Tambo in Zweden, op 12 maart 1990 een tussenlanding op Schiphol maakte

Zwarte en blanke muziek

Het was uiteindelijk de Nederlandse minister van Financiën, PvdA'er Wim Kok, die Mandela naar Nederland wist te halen tijdens diens rondreis door Europa. Eigenlijk zou Nederland pas in oktober aan de beurt zijn, maar maar op vrijdagavond 15 juni 1990 al landden de Mandela's op het marinevliegveld Valkenburg.

Manifestatie op de Dam, foto Pieter Boersma

Zaterdag 16 juni was de grote dag voor anti-apartheids-Nederland, dat zijn held inmiddels wel moest delen: met de regering, met de koningin, met de Partijraad van de PvdA in vergadering bijeen, met heel wat belangrijke Nederlanders die nu graag in het gezelschap van Mandela gezien werden. Maar zaterdagochtend was er in Den Haag tijd voor solidariteits- en bewonersorganisaties en voor de Vereniging Ons Suriname, die een boekje overhandigde met een lint met daarop: 'Jullie strijd tegen apartheid is onze strijd tegen racisme'. De pers wist allang waar het echte zwaartepunt lag. De Volkskrant sprak van een "ingefrommelde" ontmoeting met "het Haagse actiewezen" ("Met een bewonderenswaardig geduld verneemt de Zuidafrikaanse leider ... dat het Shell-hoofdkantoor vrijdag door honderden demonstranten werd geblokkeerd").

's Middags stonden op het Amsterdamse Leidseplein 20.000 mensen klaar om Mandela toe te juichen. Hij werd op het balkon van de Stadsschouwburg door burgemeester Ed van Thijn geïntroduceerd met een eenvoudig: "Amsterdammers, daar is-t-ie dan!" (ook wel overgeleverd als: "Hier zijn ze"). Ook op dat balkon stond onder anderen Marcel LaRose van de Surinaamse welzijnsvereniging Kwakoe uit de Bijlmer, die aan het Algemeen Dagblad vertelde op het ontvangstcomité "nogal wat druk" te hebben moeten uitoefenen om een Surinaams orkestje voor de Mandela's te mogen laten spelen, terwijl als vanzelfsprekend werd aanvaard dat het blanke Casa-koor het "zwarte" volkslied Nkosi Sikelele zong. In LaRose's woorden: "De anti-apartheidsstrijd in Nederland is door de jaren heen door blanke organisaties gevoerd, en die zijn uitgegroeid tot bolwerken waarin wij moeilijk aan bod komen. Het verandert nu een beetje en dat is goed, nu we de laatste fase van de strijd ingaan."

Ik heb Mandela hier in Amsterdam ontmoet, voor de eerste keer, ik had er alles voor over om hem even te spreken. Ook al was het midden in de mensenmassa en weet ik niet of hij wel gehoord heeft wat ik zei. Ik weet geeneens of hij iets terugzei.

Stella Hilsum, mede-oprichtster van het allereerste Comité Zuid-Afrika in de jaren vijftig, over haar ontmoeting met Mandela geïnterviewd in 1990 door De Anti Apartheidskrant ('30 jaar anti-apartheidsbeweging')

Kwijlend op balkon

Gemengde gevoelens ook bij de 'blanke' anti-apartheidsorganisaties. Woordvoerder Peter Hermes van de Anti-Apartheids Beweging Nederland (later werd hij de eerste NiZA-directeur): *"Het ANC-kantoor in Nederland had ons gevraagd om te beschrijven wie er zou komen en waar ze staan. Dat hebben we heel neutraal gedaan. Er ging wel wat gelobby aan vooraf over de samenstelling van het gezelschap dat met hem zou lunchen. Je denkt wel: 'bah, moet hij er nu ook zo nodig bij?' Maar je kunt ook profijt hebben van de aanwezigheid van sommige mensen. Dat spel spelen wij gewoon mee"* (Trouw, 23 juni 1990).

AABN-voorzitster Conny Braam uitte zich in dezelfde krant minder diplomatiek: *"...het ANC is altijd verketterd, dat weet ik als geen ander. Heel grof benaderd, arrogant, gezien als een groep van terroristen, als een club van ongeletterde zwarten die Moskou achterna rennen. En nu staan zelfs vertegenwoordigers van de rechterzijde kwijlend bij hem op het balkon ... Van die Weisglas dacht ik echt: 'gatverdamme, wat moet jij hier?' Die man heeft zich vele jaren ingespannen om het ANC schade te berokkenen met de meest schandelijke insinuaties."* En in weekblad Forum van 21 juni 1990: *"Bij het eten gebeurde weer hetzelfde. Dat mensen als CDA'er Aarts en Weisglas helemaal over Mandela heenhangen, nee, dat was niet prettig. Ik zei tegen Andrée van Es [pacifistisch-socialistisch Tweede-Kamerlid]: dit stoort me. Waarop Andrée even is gaan zeggen dat meneer Mandela toch wel moest kunnen eten. Toen vlogen ze allemaal weg, schitterend vond ik dat."*

Het Leidseplein stond vol, zo ver het oog reikte zag je opgeheven verwachtingsvolle gezichten. Kinderen zaten op schouders, trams stonden stil, auto's werden omgeleid, het plein droeg voor even een andere naam, cafés waren opgesierd met vlaggen van de vrijheid, drie oude dames hadden witte duiven in een kooi bij zich. Er hing een ingehouden sfeer, niemand sprak luid of ruziede, er hilde zelfs geen baby. Toen steeg er een oorverdovend gejuich op. Het grachtenwater voerde de vreugdekreten met zich mee en verspreidde die tot ver buiten de grenzen van de stad. De witte duiven vlogen nu hoog boven de hoofden. Ik hilde. Nelson Mandela verscheen op het balkon van de Stadsschouwburg in mijn Amsterdam.

In 'Het Amsterdam van Conny Braam' (Het Parool, 13 december 2004) beschreef de romanschrijfster, die tot 1994 voorzitter was van de AABN, 'het allermooiste moment dat ik heb beleefd in de stad'

Foto: Pieter Boersma

Activisten blijven activisten

Later die zaterdagmiddag sprak Conny Braam zelf Mandela toe in Amsterdam-Osdorp. Hij was daarheen meegenomen door Wim Kok omdat de PvdA-partijraad er vergaderde. Vertegenwoordigers van kerken, vakbonden, de Lagere Overheden tegen Apartheid, Surinaamse organisaties, medefinancierings- en ontwikkelingsorganisaties, oud-verzetsstrijders en anti-apartheidsactivisten verzamelden zich in de schaduw van de PvdA-bijeenkomst in *"een klein kamertje, stampend vol. Het werd opeens het bekende rokerige actiegroepengebeuren. Aan de andere kant dacht ik: ach, lekker ook, zo zijn wij, zo hebben we het al die jaren gedaan. En ik denk dat hij zich er ook wel in thuis voelt, want hij kent dit ook heel goed. Het ANC had ook altijd te kleine rokerige ruimtes"*, aldus Braam (Forum, 21 juni 1990).

Sietse Bosgra (KZA) met Nelson Mandela op Schiphol, mei 1991

Haar tegenvoeter in het Komitee Zuidelijk Afrika, Sietse Bosgra, die Mandela kort tevoren al enige malen had gesproken tijdens diens bezoek aan het Europees Parlement in Straatsburg, en een paar maanden daarvoor bij Mandela's tussenstop op Schiphol, was onder de indruk als ieder ander: *"Nu je hem buiten de*

gevangenis ziet, denk je: hij is een hele bijzondere persoonlijkheid". Maar zijn tevredenheid over het bezoek gold vooral de druk die ervan was uitgegaan op de Nederlandse politiek: voorlopig zou worden vastgehouden aan de sancties tegen Zuid-Afrika. *"Voor zijn vrijlating hebben we er binnen de anti-apartheidsbeweging over gepraat dat juist die vrijlating een verkeerd signaal kan zijn. Van 'het is achter de rug, we hebben gewonnen'..."* (de Volkskrant, 18 juni 1990).

Het Amsterdamse olie-embargo-onderzoeksbureau, het Shipping Research Bureau, en zijn moederorganisaties KZA en Kairos waren juist in deze periode minder opgetogen over de 'anti-apartheidsgemeente' Amsterdam. Met het ene na het andere olietransport werd via de Amsterdamse haven in die dagen het olie-embargo doorbroken. Naar later uitkwam vertrok juist een uur voordat Amsterdam Mandela op het Leidseplein verwelkomde, uit de haven alweer een tanker naar het apartheidsland. Ook precies op de dag van Mandela's vrijlating, 11 februari, had hier een tanker heimelijk benzine geladen voor Zuid-Afrika. Mandela was vrij, Zuid-Afrika nog niet; de economische druk op het apartheidsbewind moest worden gehandhaafd.

Kleinzielig en kleinzerig?

Conny Braam en Sietse Bosgra: als de kopstukken van de grote anti-apartheidsorganisaties een keer samen op één podium zaten, schreef de AABN bij een foto daarvan: *"Zelden vertoond..."* In het boek 'De vinger op de zere plek' over de geschiedenis van het KZA reppen de auteurs van *"talloze"* speldeprikken tussen de beide organisaties, van de

tegenstelling die ook bij bezoeken van Mandela aan Nederland opspeelde. Waarom moest Bosgra er zo nodig als enige bij zijn, toen Mandela op Schiphol zijn volgende tussenlanding maakte? Waarom reageerde de AABN zo gestoken toen een foto hiervan op de voorpagina van NRC Handelsblad verscheen? Wat was het voor "ordinair gekissebis" (De Groene, 12 oktober 1994) dat de AABN niet meedeed met een gezamenlijk feestje met het ANC-kantoor en de andere organisaties toen Mandela werd geïnaugureerd als president, maar haar eigen feestje hield?

In de pers werd de tegenstelling soms nogal opgeblazen, maar de betrokkenen van toen haasten zich te melden dat de kloof nooit werkelijk onoverbrugbaar is geweest, en dat het gescheiden voortbestaan van verschillende clubs met een gelijk doel ook voordelen heeft gehad. Bij elkaar konden ze, ieder met de eigen vertakkingen in de maatschappij, meer bereiken dan een gefuseerde club had gekund. Tot een echte fusie tussen de beide richtingen is het pas gekomen bij de oprichting van NiZA in 1997.

Zuidelijk Afrika Nieuws met Mandela op de cover, tussen 1975 en 1988

Steun voor verkiezingen

Mandela was onvoorwaardelijk vrijgelaten en dat betekende voor de anti-apartheidsorganisaties dat er een eind kwam aan een langdurige campagne. Maar Mandela, vrij of niet, had in Zuid-Afrika als tweederangsburger nog steeds geen stemrecht. Het was maar één van de problemen die levensgroot bleven bestaan. Zolang de apartheid niet was opgeheven, bleven de solidariteitsorganisaties zich inzetten voor Zuid-Afrika, tegen de apartheid en voor steun aan de het streven naar afschaffing daarvan, dus voor Mandela en zijn medestanders.

Een hoogtepunt vormde de fondsenwervingsactie in het voorjaar van 1994, vlak voor de verkiezingen die in Zuid-Afrika na langdurig onderhandelen nu eindelijk zouden worden gehouden. Het doel was ondersteuning van het ANC en van het verkiezingsproces - onder meer door 'voter education' voor de overgrote meerderheid van de inwoners van Zuid-Afrika, voor wie het de eerste keer was dat zij hun democratische stem konden uitbrengen.

Fondsenwerving, publiciteit: een kolfje naar de hand van de door de wol geleverde actiecomités. 'Geef Mandela een stem' hadden zij de campagne willen noemen, maar Mandela zelf zou in het kader van de actie naar Nederland komen en in een avondvullend tv-programma verschijnen, en zo'n programma mocht niet de indruk wekken op de hand van één partij te zijn. Het werd 'Geef Zuid-Afrika een eerlijke kans'. In de Hilversumse tv-studio waren de tribunes op 17 februari 1994 gevuld met anti-apartheidsactivisten van diverse pluimage; de camera's waren gericht op de hoogwaardigheidsbekleders, vedetten en artiesten die Mandela mochten begroeten.

Onwrikbare solidariteit

Begin 1994, kort voor de verkiezingen waarin de ANC-leider met ruime meerderheid tot president werd verkozen, werd bij het afscheid van de Amsterdamse burgemeester Van Thijn een videoboodschap van Mandela getoond. Deze laatste bracht in herinnering hoe Van Thijn *"in de donkere dagen van de apartheid"* ervoor had gezorgd dat het ANC in Amsterdam een kantoor kon openen. *"Voor de onderdrukte inwoners van Zuid-Afrika werd Amsterdam een symbool voor de betrokkenheid van de Nederlanders bij hun bevrijding. Ik weet hoe onwrikbaar deze betrokkenheid is en dat de Amsterdammers en alle Nederlanders hun bijdrage zullen blijven leveren aan de strijd voor recht en democratie in mijn land."*

Solidair gebleven, ook met Mandela als president. KZA-actiebriefkaart ("Met uw geld worden townshipbewoners opgeleid tot bouwvakkers"), gratis verspreid via cafés enzovoort

Het was een van de gelegenheden waarbij Nelson Mandela blijk gaf van zijn waardering voor de solidariteit die hem voor, tijdens en na zijn gevangenschap vanuit Nederland ten deel was gevallen. Een maand later had Van Thijn de video bij zich toen hij de tentoonstelling 'Nederland tegen Apartheid' opende, maar hij relativeerde Mandela's woorden: *"Laten we onszelf niet op de borst slaan. In de strijd tegen apartheid hebben maar enkele Nederlanders vooraan gestaan en dat Amsterdam dat symbool werd, is aan hen te danken"* (Trouw, 15 maart 1994: 'Van Thijn: Nederland nooit massaal tegen apartheid').

Het Nederlands instituut voor Zuidelijk Afrika, waarin de Anti-Apartheids Beweging Nederland, het Komitee Zuidelijk Afrika en de Eduardo Mondlane Stichting uiteindelijk zijn opgegaan, kreeg in 2000 het exclusieve recht een lezingenserie te toeien met de naam 'Mandelalezingen'. Elke twee jaar komt iemand in Nederland een lezing houden, geïnspireerd op het gedachtegoed van Mandela over vrede en verzoening. Een cadeautje aan NiZA als dank voor de decennialange steun uit Nederland aan de strijd tegen de apartheid.

Mandela aan de gevel van het NiZA-gebouw in Amsterdam, ter viering van tien jaar democratie in Zuid-Afrika, 27 april 2004

Is solidariteit nog een hoeksteen van de organisatie?

Niet zoals ten tijde van de anti-apartheidsstrijd. Toen was je erg solidair met bevrijdingsbewegingen, met een grote mate van loyaliteit. Niza is niet meer solidair met politieke groeperingen. We gaan geen politieke partijen steunen, geen ANC, ook geen Mandela

Amandla interviewde eind 1996 Peter Hermes over de ophanden zijnde fusie van diens uit de AABN voortgekomen Instituut voor Zuidelijk Afrika met het KZA en de EMS. Van het in 1997 gevormde Nederlands instituut voor Zuidelijk Afrika (NiZA) werd Hermes de eerste directeur.

Colofon

Tekst

© Richard Hengeveld

Beeldresearch

Richard Hengeveld, Kier Schuringa

Web- en beeldredactie

Monique Dullaart

Foto's:

Eli Weinberg, Jan Stegeman, Pieter Boersma, Jose Melo, Inge Goijaerts, Bert Zijlma, Hans van de Boogaard.

Verantwoording

Literatuur

Voor het schrijven is ruimhartig geput uit onder meer de publicaties die zijn opgesomd in de verantwoording bij het NiZA-webdossier 'Nederland tegen apartheid', evenals uit het proefschrift van Stefan de Boer, *Van Sharpeville tot Soweto. Nederlands regeringsbeleid ten aanzien van apartheid 1960-1977* (Den Haag, 1999) en het Bidoc-dossier Nelson Rolihlahla Mandela (Gertjan Doeleman, inleiding en samenstelling; Anton Dekker en Kier Schuringa, redactie; juni 2002).

Archieven en documentatie

Gemeentearchief Amsterdam (politiearchief 5225, microfiches dagbladen)

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam (archieff ANJV, archief Van Thijn, documentatie CZA, diverse kranten en periodieken)

Nederlands instituut voor Zuidelijk Afrika, Amsterdam (archieff AABN, archief CZA, archief KZA, collectie Schellingerhout, jaargangen van verschillende anti-apartheidsperiodieken 1960-1996, knipseldocumentatie, brochures, foto-, video-, audio- en postercollecties)

Openbare Bibliotheek, Amsterdam (microfiches dag- en weekbladen)

Archief Shipping Research Bureau, Amsterdam

Universiteitsbibliotheek Universiteit van Amsterdam (Handelingen Tweede Kamer)

Dank voor hun bereidheid in hun geheugen te graven aan:

Erik van den Bergh, Sietse Bosgra, Cor Groenendijk, Bart Luirink, Lies Ros, Karel Roskam, Kier Schuringa, Peter Sluiter, Ted Strop-von Meijenfheldt, Ed van Thijn en Bob van der Winden